

KÖTŐDÉSI RENDELLENESÉGEK GYERMEKKORBAN

A gyermekkori kötődések alakulását régóta vizsgálják a szakemberek. (Pl. Bowlby, 1958, 1969, 1973, 1980; Ainsworth, 1967.) Ezek a kutatások főként a korai anya-gyermek kapcsolat megfigyelésére irányulnak, amely kapcsán számos érdekes összefüggés derült ki. Bebizonyosodott, hogy a kötődés első megnyilatkozásai eltérő időszakokban jelennek meg. Ez négyhónapos kortól elhúzódhat akár az egyéves korig is. Ennek okát egyrészt az anyától származó ingerek kevés számában kell keresni, de nem szabad megfeledkezni az egyéni különbségekről sem, amelyek szintén közrejátszhatnak. Csecsemőkorban a kötődést kifejező viselkedési formák közül legfontosabb a sírás, a mosoly, a megkapaszkodás és a szopás, később más jelzések, pl. a kezek felemelése, a hívás ugyancsak fontos kifejezői ennek. A kötődés tárgyára vonatkozó számos kutatás, köztük Ainsworth megfigyelései pedig azt mutatják, hogy a csecsemő sokkal inkább ahhoz a személyhez fog ragaszkodni, aki szociális interakcióba lép vele, mint ahhoz, aki csak testi szükségleteit elégíti ki.

A gyermekkori kötődések alakulása azonban nem mindig problémamentes. Legsúlyosabb gondot a korai szülőviszonyok elégtelensége jelenti. Sok gyermek meglepően ingerszegény környezetben nő föl, a szülők nem törődnek vele. Máskor az anya személyiségéből ered, hogy a gyerek nem kapja meg a megfelelő érzelmi ingereket. Pl. az anya szeretetmegvonással, ingerült szavakkal vagy ellenszenvet kifejező nemverbális kommunikációval bünteti gyermeke érzelmi közeledését.

Ezek a hatások mind károsan befolyásolják a gyermeki személyiség fejlődését, és gyakran vezetnek kötődési nehézségek és/vagy kötődési rendellenességek kialakulásához. A továbbiakban ezek közül mutatok be néhányat részletesen.

I.

A szorongásos kötődés (anxious attachment)

A szorongásos kötődés abból a félelemből táplálkozik, hogy a szeretett személy hozzáférhetetlenné válik, és/vagy nem reagál a gyerek ragaszkodására. Ezt különböző feltételek erősítik föl a gyerekekben. Tizard és Tizard (1971) kutatása az állandó anyai gondozás nélkül felnövő kisgyerekekre irányult. 30 családban és 30 intézetben élő kétéves gyerek kötődését hasonlították össze. Bebizonyosodott, hogy míg a családi környezetben növekedő kisgyerekek anyjukhoz kötődtek leginkább, addig az intézetben neveltek több személyhez is ragaszkodtak. Azonban ezek közül volt egy kedvenc, akihez

leginkább vonzódtak. A két csoport kötődéseinek jellege is különbözött. Az intézetben lévő gyerekek kötődése sokkal szorongásosabb volt, mint a velük egykorú családban nevelkedőké. A szorongásos kötődés kialakulását kiválthatja az is, ha a gyereket elkülönítik bizonyos ideig anyjától. Fagin (1966) kórházban lévő másfél és hároméves gyerekeket figyelt meg, akiknek egy része anyjuk társaságában, más részük viszont anya nélkül töltötte el a benntartózkodást. (Bár ezeket a gyerekeket is mindennap látogata anyjuk.) Kiderült, hogy azok a gyerekek, akik anyjuk nélkül voltak a kórházban, hazatérve sokkal nyugtalanabbak voltak, anyjukhoz való kötődésük pedig jóval szorongásosabbá vált. Ezekkel szemben azokon a gyerekeken, akik anyjuk társaságában töltötték el a kórházi tartózkodást, sem a nyugtalanság, sem a szorongás jelai nem mutatkoztak. A fenti megfigyelésekhez Moore (1964) hozzáfűzi, hogy az anyától történő elszeparálás a legtöbb kisgyerekekben mély érzelmi nyomokat hagy, s erre a gyerekek a második és harmadik életévben a legérzékenyebbek. Tehát a nem állandó anyai gondoskodás és az elkülönítés kiválthatja a gyerekekben a szorongásos kötődést. Van azonban egy harmadik tényező is, a szülői magatartás, amely szintén előhívhatja ezt. Sok tapasztalat támasztja alá azt a megfigyelést, hogy némely családban gyakran fenyegetik gyereket azzal, hogy ha nem lesz jó, nem fogják szeretni vagy el fogják hagyni. A klinikai tapasztalatok megerősítik a fentieket, továbbá kimutatták, hogy az elhagyással kapcsolatos fenyegetések pl. "Ha nem leszel jó, anya el fog menni és itt fog hagyni. Ha nem leszel jó, anya beteg lesz és meg fog halni." stb. szintén nagy szerepet játszanak a szorongásos kötődés kialakulásában. Newson és Newson (1968) 700 családdal folytatott kutatása ugyancsak bebizonyította, hogy a megvizsgált szülők 27%-a rendszeresen használja ezeket a fenyegetéseket. Azonban más az előfordulási arányuk a különböző társadalmi rétegekhez tartozó családok körében. Legritkábban (10%) az értelmiségi családokban fordulnak elő, míg az irodai és hivatali dolgozók közt aránylag magas (34%) a használatuk. Meglepő, hogy ez a szám közelítően megegyezik a munkás családok esetében talált adatokkal.

Érdemes megvizsgálni a szorongásos kötődés és a különböző gyermekkori félelmek - iskolaiszony, állatoktól való iszonyodás - összefüggését is.

Az iskolaiszony (school phobia) és az iskolába járás elutasításának (school refusal) kialakulását Bowlby (1973) számos kutatási eredményt felhasználva négy fő családi interakcióból vezeti le.

- Az anya, ritkábban az apa krónikus szorongásos kötődéstől szenved, s ezért a gyerekeket otthon tartja maga mellett.

Erről az interakcióról Eisenberg (1958), Clyne (1966) és Sperling (1967) vizsgálataiból nyerünk információkat. Kiderült, hogy ezekben a családokban az anya vagy az apa, de lehet, hogy mindkettő neurózistól, ill. egyéb pszichés betegségtől szenved.

- A gyerek attól fél, hogy valami rettenetes történik anyjával vagy apjával, míg ő az iskolában van, ezért otthon marad.

Talbot (1957) 24 gyerek tanulmányozása során megállapította: "Elmondható minden megfigyelt gyerekről, akár öt éves, akár tizenöt, hogy attól félt, szörnyű dolog fog történni anyjával vagy más közeli hozzátartozójával, ha ő nincs otthon." A jelenséget kétféleképpen magyarázzák. Az egyik magyarázatot a pszichoanalitikusok adják, akik szerint a gyerek azért félti anyját, mert tudatalattijában ellenségesen érez iránta, és fél, nehogy ez

aktivizálódjon. A másik magyarázat jóval elfogadhatóbbnak tűnik, mert a szülők elvesztéséért érzett aggodalmat a gyerek saját tapasztalataiból vezeti le.

Pl. egy gyerek akkor fél, hogy anyja beteg lesz vagy meghal, miután a rokonok vagy a szomszédok körében betegségről vagy halálról hallott. Több megfigyelés (Lazarus 1960; Davitson 1961) szintén ezt látszik megerősíteni, mivel kimutatták, hogy az iskolába járás elutasítása akkor jelentkezik a gyerekeknél, mikor anyjuk beteg lesz, vagy egy közeli rokon meghal. Ezen kívül a gyerek félelmét az is kiválthatja, ha otthon sokszor fenyegették azzal, ha nem lesz jó, anyja vagy apja beteg lesz vagy meg fog halni, ami szintén előhívhatja az iskolába járás elutasítását. (Argles és Mackenzie 1970).

- A gyerek attól fél, hogy vele történik valami rossz, ha elmegy otthonról.

Ennél az interakciónál szintén a már felvázolt szülői fenyegetések játszanak nagy szerepet abban, hogy a gyerekben kialakul a szorongás.

- Az anya, ritkábban az apa attól fél, hogy gyerekével borzalmas dolog történhet az iskolában, ezért nem engedi el oda.

A jelenség magyarázatára szintén két elképzelés született. Az első a pszichoanalízis, amely azt tartja, hogy a szülők túlzott aggodása azért jön létre, mert tudat alatt ellenséges érzelmeket táplálnak gyerekekkel szemben, s félnek, hogy ez realizálódhat. A másik magyarázat szerint a szülők azért féltik gyermeküket, mert emlékeznek néhány tragédiára, amely a közvetlen környezetükben játszódott le. Pl. Eisenberg (1958) leír egy olyan esetet, amikor az apa azért aggódott túlságosan fia iránt, mert annak bátyja 17 éves korában hirtelen meghalt, s ebben az apa bűnösnek érzi magát.

A négy felsorolt családi interakció nemcsak önmagában jelenhet meg, hanem egymással összefonódva is. Közülük az első típus a leggyakoribb, s általában ehhez szokott hozzájárulni valamelyik másik a további három közül. Ezt az összefüggést támasztja alá Davitson (1961) vizsgálata is, aki 30 olyan anyát figyelt meg, akinek gyereke elutasította az iskolába járást. 12 esetében talált depressziós tüneteket, 18-nál pedig különösen súlyos szorongást mindenféle szeparációval kapcsolatosan. Az apáknál előforduló pszichés zavarok szerepe szintén nagy a gyerekekben kialakuló iskolaiszonyban. Hersov (1960) 15 apát figyelt meg, s közülük 8-nál súlyos pszichés problémát talált. Másik négyen komoly depressziós tünetek mutatkoztak, egy pedig krónikus szorongástól szenvedett.

A tériszony eredetét többféleképpen magyarázzák, amelyek közül csak a két legfontosabbat emeljük ki. Az egyiket a pszichoanalitikus iskola képviseli. Eszerint a tériszonytól szenvedő gyerekek azért maradnak anyjuk közelében, mert ez meggátolja anyjukkal kapcsolatos tudatalatti ellenszenvük kitörését. A tanulásmélet képviselője, Marks (1969) viszont azt állítja, hogy a tanulásmélet sem azt nem magyarázza meg, hogy ezek a félelmek miért akulnak ki valakiben, sem azt, hogy a tériszony miért jelentkezik leggyakrabban más fóbiákkal közösen. A probléma még megválaszolatlan, de Marks fölveti annak a lehetőségét, hogy a félelmek és szorongások egy eddig még nem ismert fiziológiai eredetre vezethetők vissza.

A tériszony és az iskolaiszony összevetése során Bowlby (1973) sok hasonlóságot talált. Ezek a következők:

- Mind a tériszony, mind az iskolaiszony esetében a gyerek fél olyan helyen tartózkodni, ahol sok ember van.

- Mindkettő esetében a gyerek hajlamos a szorongásra és a depresszióra.
- A tériszonytól szenvedők többsége egyben iskolaiszonytól is szenved.
- Mindkét fobia könnyen alakul ki a gyerekekben a közvetlen környezetében bekövetkezett betegség vagy halál esetén.

A szorongásos kötődéshez szorosan kapcsolódik a **túlzott függőség** (overdependency) jelensége is. Miért van az, hogy egyes emberek az átlagosnál nagyobb függőséget mutatnak valakivel vagy valakikkel kapcsolatosan? A probléma megválaszolására öt hipotézis született.

- Némely gyerekekben nagyobb a libidós szükséglet, mint másokban, s ezért érzékenyebbek kielégítettségük hiányára. (Freud 1917)
- Vannak olyan gyerekek, akikben lényegesen erősebb a halálösztön, mint másokban, s ez néha súlyos depressziós szorongásban nyilvánul meg. (Klein 1932)
- Néha születés közben, vagy az azt követő hetekben súlyos idegi károsodás lép föl, amely fokozhatja a szorongás potenciáját. (Greenacre 1941; 1945)
- Néhány gyerek korai libidós szükségleteinek túlzott kielégítése folytán sokkal jobban nélkülözi ezek kielégítésének hiányát, mint mások. (Freud 1926)
- Némely gyereket túlérzékennyé tesz a valóságosan átélt szeparáció vagy a szeretett személy elvesztésének élménye. (Edelston 1943; Bowlby 1951) De ugyanilyen hatást válthatnak ki a gyerekből a szeretett személy elvesztésével kapcsolatos fenyegetések is. (Suttie 1935; Fairbairn 1941)

A közölt hipotézisek keletkezésének évszámaiból látszik, hogy ezek nem éppen a legfrissebbek. Ezért érdemes számba venni azokat a vizsgálati eredményeket, amelyek a kérdést a közelmúltban próbálták megválaszolni. Stendler (1954) 20 olyan hatéves gyereket figyelt meg, akiket tanáruk túlzottan függőnek talált. A gyerekeket két csoportba sorolták. Az egyikbe (6 fő) azok kerültek, akik mindenben anyjukhoz fordultak segítségért, a másikba pedig azok (14 fő) akik egyedül is meg tudták oldani a feladatokat, de megzavarta őket, ha anyjuk nem volt jelen. Az első csoportba tartozó hat gyerek stabil családban nevelkedett. Anyjuk viszont túlzottan védte, óvta őket, ezért nem tanulták meg az önállóságot. A másik csoportban lévő 14 gyerek közül 11 nagyon zavaros családi háttérrel rendelkezett. Hol anyjuk, hol nagyanyjuk gondozta őket, apjuk többször elhagyta a családot, majd újból visszatért. Ezek alapján Stendler azt a következtetést vonta le, hogy a túlzott függőség főként akkor alakul ki a gyerekekben, ha sorozatosan elszeparálják őket, vagy ehhez hasonló élményekben van részük. Ez a megállapítás kissé hiányosnak tűnik, hisz az első csoportba tartozó gyerekek túlzott függőségét egészen más okokkal magyarázta Stendler. Lehetséges, hogy mind a túlzottan védő, óvó szülői magatartás, mind az állandó anyai gondoskodás hiánya, a sorozatos szeparáció ugyancsak a gyerek túlzott függőségét eredményezi? Newson és Newson (1968) négyéves kisgyerekek megfigyelésekor azt vette észre, hogy legtöbbszörnek, akik félték az elkülönítéstől már volt ilyen élményben részük, és vagy ők, vagy anyjuk hospitalizált volt. Ezen kívül a kutatók szignifikáns összefüggést találtak a túlzott függőség és az olyan gyakori szülői fenyegetések között is, mint a gyerek elhagyása annak rossz magatartása esetén.

II.

A gyerekkori kötődések alakulása az egyik szülő halála esetén

Arra a kérdésre próbálunk ennek kapcsán válaszolni, hogy milyen változásokat idéz elő a gyerek kötődésének alakulásában annak a személynek az elvesztése, akihez a legszorosabb érzelmi szálak fűzték. A probléma vizsgálata csak az elmúlt két évtizedben kezdődött meg két úttörő jellegű munka megjelenésével (Kliman 1965; Becker és Margolin 1967), majd ezt számos kutatás és megfigyelés követte. A legtöbb vizsgálat az apa elvesztése utáni változásokat elemzi a gyerek kötődésében, így az anya halálával beálló változásokról jóval kevesebb adat áll rendelkezésünkre.

A legfontosabb feladat annak tisztázása, hogy mely életkorban képes a gyerek valamennyire megérteni a halál gondolatát, következményét. Bowlby (1980) a következő eredményekre jutott a kérdés tanulmányozása során. A gyerekek reakcióit a halálra hathónapos koruk előtt nem lehet megfelelő módon elemezni. Úgy tűnik, ekkor még nem képesek felfogni ezt. Hét-tizenhéthónapos koruk között azonban már érzékenyen reagálnak anyjuk vagy apjuk elvesztésére, és ezek sok hasonlóságot mutat idősebb társaik reakciójával. Tizenhéthónapos kor után ez a hasonlóság még nagyobb. Bowlby főként a tizenhéthónapos kortól a kétéves korig terjedő életszakaszt vizsgálta a kérdés kapcsán. Először olyan gyerekeket figyelt meg, akik kedvező körülmények között maradtak az egyik szülő halála után is. Bowlby kedvező körülményeknek az alábbiakat tekinti:

- Ha a halálesetet megelőzően a gyerek erősen kötődött szüleihez.
- Ha a gyerek halállal kapcsolatos kérdéseire azonnal és pontosan felelnek, és nem rekesztik ki a családi gyászból.
- Ha az elhunyt anya vagy apa helyére olyan személy kerül, aki biztosítja a gyerek számára a szoros kötődés kialakulásának lehetőségét.

A körülmények akkor kedvezőtlenek:

- Ha a gyerek nem kap, vagy valótlan választ kap a halálesettel kapcsolatos kérdéseire. Pl. "Apa az égbe ment. Anya elaludt, és többé nem fog fölébredni." stb.
- Ha a gyereket teljesen kizárják a családi gyászból. Ekkor a gyerek nem érti, hogy miért vannak körülötte fekete ruhában, hogy miért sír gyakran anyja vagy apja.
- Ha a meghalt szülő helyébe nem lép egy állandó helyettes, akivel a gyerek idővel szoros érzelmi kapcsolatba kerülhet.

Megfigyeléseinek eredményeként Bowlby megállapítja, hogy a tizenhéthónapos kisgyerekek közül sokan meg tudják őrizni az elvesztett szülő emlékét, és nemcsak akkor képesek visszaemlékezni rá, mikor külön emlékeztetik őket erre. Néha a legváratlanabb helyzetekben beszélnek róla, vagy éppen kérdezősködnek felőle. Más kutatók szintén hasonló következtetésre jutottak, kiegészítve a fentieket azzal, hogy a kisgyerekek különbséget tudnak tenni igazi anyjuk és a helyébe lépő személy között, és hogy "új anyjukhoz" csak fokozatosan alakul ki kötődésük. Bowlby állítását igazolják a három- és négyéves gyerekek megfigyeléséből származó eredmények is (Furman 1974; Robertson és Robertson 1971).

Pszichés zavarok főként az egyik szülő halála után kedvezőtlen körülmények közé kerülő gyerekekben alakulnak ki.

Ezek a következők:

- a szorongás továbbélése
- az önvád és a bűnösség érzésének továbbélése
- túlzott aktivitás: agresszív és kóros kitörések
- betegesen felfokozott jókedv.

A gyerekkori gyászal foglalkozó tanulmányok mindegyike leírja, hogy a gyerekek gyakran félnak attól, hogy a még élő szülő is meghal, vagy elhagyja őket. Ezt a szorongást az olyan körülmények, mint pl. a családban egyszerre több halál következik be, a másik szülő megbetegszik stb. nagyon fölerősítik. A gyerekekben kialakulhat az a félelem is, hogy ők fognak hamarosan meghalni. A fiúkban ezt a szorongást apjuk, a lányokban anyjuk halála válthatja ki.

Az önvád és bűnösség érzését főként az válthatja ki, ha a gyerek nem tudja, hogy mi idézi elő a halált. Arthur és Kemme (1964) vizsgálata azt mutatja, hogy a megfigyelt kisgyerekek legalább 40%-a azt képzei, hogy része van anyja vagy apja halálában. Ezt vagy önmaguktól találják ki, vagy az élő szülő sugallja nekik.

Azok a gyerekek, akik anyjuk vagy apjuk elvesztésére agresszív kitörésekkel és/vagy haraggal reagálnak, bizonyos fokig bűnösnek érzik magukat a halál miatt. A régi mondás szellemében - "Legjobb védekezés a támadás." - próbálják ezzel kapcsolatos feszültségeiket levezetni.

Az eufória szintén gyakran jelentkezik a gyerekeknel a szülő halálát követően. Sok esetben ezt azzal lehet magyarázni, hogy a gyerekek úgy érzik, megszabadultak attól a feszélyeztető korlátozástól, amit az elhunyt jelentett számukra.

A gyermekkorban átélt gyász és a felnőttkorban jelentkező pszichés rendelleneségek összefüggése szintén fontos kérdés. Bowlby (1980) számos klinikai megfigyelés alapján a következő állításokat fogalmazza meg a problémával kapcsolatosan:

- Azokban az emberekben könnyebben fejlődhetnek ki pszichés zavarok, akik gyerekként elvesztették apjukat vagy anyjukat.
- Azok a felnőttek komolyabban foglalkoznak az öngyilkosság gondolatával, akiknek gyerekkorukban meghalt az anyjuk vagy az apjuk.
- Ezek a felnőttek általában túlzottan függőek, és gyakran depresszióssá válnak.

Adam (1973) pszichés problémákkal küszködő egyetemisták (17-27 év közöttiek) körében az öngyilkosság gondolatának előfordulását vizsgálta. A hallgatókat három csoportba sorolta. Az elsőbe azok kerültek (35 fő), akik gyerekként halál következtében elvesztették apjukat vagy anyjukat. A második csoportot azok képezték (29 fő), akik valami más okból kifolyólag veszítették el az egyik szülőt. A harmadikba pedig azok kerültek (50 fő), akik ép családban nőttek föl. A kutatás kimutatta, hogy annak a két csoportnak, ahol az egyetemisták valami miatt elvesztették anyjukat vagy apjukat, közel a fele komolyan foglalkozott az öngyilkossággal. Ezzel szemben az ép családokból kikerülőknél csupán 10%-ában merült föl az öngyilkosság lehetősége. Nem meglepő ezek után az sem, hogy míg az első csoportból hatan (17%), a másodikból négyen (14%), a harmadikból pedig csak ketten (4%) kísérelték meg az öngyilkosságot. A fenti adatok azt mutatják, hogy a gyerekkorban elszenvedett gyász mellett a szülők más jellegű

elvr.szítése (pl. válás) is nagymértékben elősegíti, hogy a gyerekekben előbb vagy utóbb kialakuljanak bizonyos pszichés problémák. A szorongásos kötődéssel és a túlzott függőséggel kapcsolatos megfigyelések (Barry, Barry és Lindemann 1965), továbbá a depressziót elemző kutatások (Brown és Harris 1978) is hasonló eredményekre jutottak. Más kutatók pl. Furman (1974), Kliman (1965), Glick, Weiss és Parkes (1974) pedig a külső körülmények, főleg az életben maradt szülő hatását hangsúlyozzák a gyerek pszichés fejlődésében.

III.

A kötődéssel ellentétes folyamat: az elkülönülés (detachment)

Általában akkor jelentkezik, amikor a gyerekek (hathónapos kortól hároméves korig) egy hétnél többet töltenek el anyjuk nélkül, majd újra találkoznak vele. Ekkor az elkülönülés, a kötődés legtejjesebb hiánya mutatkozik a gyerekeken anyjukkal szemben. Ezt a folyamatot Heinicke és Westheimer (1966) tíz gyereknél (koruk 13 hónapostól 32 hónaposig) figyelte meg, akik minimum tizenkét napot töltöttek el anyjuktól távol. Az anyával történő első találkozáskor a tíz gyerek mindegyikén észrevehető volt bizonyos mértékű elkülönülés anyjuktól. Legtöbbjük sírt vagy közel állt a síráshoz. A leírtakat a tünettel foglalkozó korábbi vizsgálatok is megerősítik. A kutatók így egyetértenek abban, hogy az anyával szembeni elkülönülés speciálisan akkor lép fel, amikor az anyától távollévő gyerek ismét találkozik vele, és hogy ez szorosan összefügg a távol töltött idő hosszával. Bowlby (1980) e megfigyelésekhez hozzáfűzi, hogy egy gyermekben az anyjától történő elszeparálás, vagy annak elvesztése olyan folyamatokat hívhat elő, amelyek pszichés problémákhoz vezethetnek.

Összefoglalás

Tanulmányunkban a gyermekkorban kialakuló kötődési rendellenességek közül mutattunk be néhányat. E problémák kialakulását legfőképp a korai szülőkapcsolatok elégtelensége, pl. a szülői szeretet és törődés hiánya váltja ki. De pszichés zavarok jöhetnek létre azokban a gyerekekben is, akik halál vagy más esemény következtében elvesztették apjukat, vagy anyjukat.

A gyermekkorban létrejövő erős érzelmi kapcsolatok, főként a gyerek szüleivel való erős kötődése illetve ennek hiánya jelentős mértékben meghatározza a személyiségfejlődést, ezért a pedagógiai kutatásoknak az eddigieknél jóval nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a jelenségek tanulmányozására.

IRODALOM

- ADAM, K.S. 1932. Childhood parental loss, suicidal ideation and suicidal behaviour. In: E.J. Anthony and Koupernik (eds.): *The child in his family. The impact of disease and death.* New York and London: John Wiley
- AINSWORTH, M.D.S. 1967. *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of attachment.* Baltimore: The Johns Hopkins Press
- ARGLES, P. and MACKENZIE, M. 1970. Crisis intervention with a multiproblem family: A case study. *J. Child Psychol. Psychiat.* 11, 187-195.
- ARTHUR, B. and KEMME, M.L. 1964. Bereavement in childhood. *J. Child Psychiat.* 5, 37-49.
- BARRY, H. Inr.; Barry H. III. and Lindemann, E. 1965. Dependency in adult patients following early maternal bereavement. *J. Nerv. Ment. Dis.* 140, 196-206.
- BECKER, D. and Margolin, F. 1967. How surviving parents handled their young children's adaptation to the crisis of loss. *Amerr. J. Orthopsychiat.* 37, 753-757.
- BOWLBY, J. 1951. *Maternal care and mental health.* Geneva: WHO
- BOWLBY, J. 1958. The nature of child's tie to his mother. *The International Journal of Psychoanalysis* 39, 350-373.
- BOWLBY, J. 1969. *Attachment and loss. Vol.1. Attachment.* London: Hegarth Press
- BOWLBY, J. 1973. *Attachment and loss. Vol.2. Separation: anxiety and anger.* London: Hegarth Press
- BOWLBY, J. 1980. *Attachment and loss. Vol.3. Loss: sadness and depression.* London: Hegarth Press
- BROWN, G.W. and HARRIS, T. 1978. *The social origins of depression: A study of psychiatric disorder in women.* London: Tavistock
- BUDA, 1986. *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája.* Tankönyvkiadó, Bp.
- CLYNE, M.B. 1966. *Absent: School refusal as an expression of disturbed family relationships.* London: Tavistock
- DAVITSON, S. 1961. School phobia a manifestation of family disturbance: Its structure and treatment. *J. Child Psychol. Psychiat.* 1, 270-187.
- EDELSON, H. 1943. Separation anxiety in young children: A study of hospital cases. *Genet. Psychol. Monogr.* 28, 3-95.
- EISENBERG, L. 1958. School Phobia: A study in the communication of anxiety. *Amer. J. Psychiat.* 114, 712-718.
- FAGIN, C.M.R.N. 1966. The effect of maternal attendance during hospitalization on the posthospital behavior of young children: A comparative study. Philadelphia: F.A. Davis
- FAIRBAIN, W.R.D. 1952. *Psychoanalytic studies of the personality.* London: Tavistock
- FREUD, S. 1917. *Introductory lectures on psychoanalysis. Part III. SE 16*
- FREUD, S. 1926. *Inhibitions, symptoms and anxiety. SE 20, 87-172.*
- FURMAN, E. 1974. *A child's parent dies: Studies in childhood bereavement.* New Haven and London: Yale University Press

- GLICK, I.O.; WEISS, R.S. and PARKES, C.M. 1974 *The first year of bereavement*. New York: John Wiley Interscience
- GREENACRE, P. 1941. The predisposition to anxiety. In: *Greenacre: Trauma, growth and personality*. New York: Norton, 1952.
- GREENACRE, P. 1945. The biological economy of birth. In: *Greenacre: Trauma, growth and personality*. New York: Norton, 1952.
- HEINICKE, C. and Westheimer, I. 1966. *Brief separations*. New York: International Universities press, London: Longmans Green
- HERSOV, L.A. 1960. Refusal to go school. *J. Child Psychol. Psychiat.* 1, 137-145.
- KLEIN, M. 1932. *The psycho-analysis of children*. London: Hogarth
- KLIMAN, G. 1965. *Psychological emergencies of childhood*. New York: Grune and Stratton
- LAZARUS, A.A. 1960. The elimination of children's phobia by deconditioning. In: H.J. Eysenck (ed.): *Behaviour therapy and the neuroses*. Oxford: Pergamon
- MARKS, I.M. 1969. *Fears and phobias*. London: Heinemann Medical
- MOORE, T.W. 1964. Children of full-time and part-time mothers. *Int. J. Soc. Psychiat.*, Special Congress Issue No. 2
- NEWSON, J. and NEWSON, E. 1968. *Four years old in an urban community*. London: Allen and Unwin; Chicago: Aldine
- ROBERTSON, J. and ROBERTSON, J. 1971. Young children in brief separation: A fresh look. *Psychoanal. Study Child* 26, 264-315.
- SPERLING, M. 1967. School phobia. Classification dynamics and treatment. *Psychoanal. Study Child* 22, 375-401.
- STENDLER, C.B. 1954. Possible cause of overdependency in young children. *Child Devel.* 25, 125-146.
- SUTTIE, I.D. 1935, *The origins of love and hate*. London: Paul Kegan
- TALBOT, M. 1957. Panic in school phobia. *Amer. J. Orthopsychiat.* 27, 286-295.
- TIZARD, J. and TIZARD, B 1971. The social development of two-year-old children in residential nurseries. In: H. R. Schaffer (ed.): *The origins of human social relations*. London and New York: Academic Press

THE CHAFFING ABNORMALITIES OF CHILDHOOD

The author describes some of the teasing abnormalities that develop in childhood. First of all he deals with the causes of anguishing linkage, than he describes the phenomenon of the excessive dependence. These problems develop mostly because of the early insufficiency of parentships, for example, the lack of loving and caring from the parents. But psychological disorders may also occur in those youngsters, who loose their fathers, or mothers, because of death or other incidents. Lastly the essay deals with a circumstance opposite to raillery, detachment, which usually happens when the children meet their mothers again after spending a longer time without them.

Tartalom

Duró Lajos: A differenciált személyiségfejlesztés mint felsőoktatási nevelépszichológiai probléma	3
Rókusfalvy Pál: A tanárképzésben való beválás egy konkrét vizsgálata a lemorzsolódás felől megközelítve	15
Zakar András: A szakmai életút kutatásának főbb tendenciái	23
Helembai Kornélia: Személyiség szabályozási modellek a pályaidentifikáció folyamatában	33
Gergely Jenő: Néhány pszichológiai irányzat értékfelfogása	45
Kékes Szabó Mihály: A hazai tanárképzés kialakulása és fejlődésének főbb jellemzői a dualizmus korában (Részlet A tanárképzés rendszere a kolozsvári egyetemen c. frásból)	57
Ágoston György: Felméri a vallásról és a vallásos nevelésről	83
Hunya Péterné: Matematikai statisztikai módszerek alkalmazásának problémái az empirikus pszichológiai vizsgálatokból származó adatok feldolgozásában	97
Vidákovich Tibor: Klasszikus vagy releváns logika szerint következtetnek-e a 14 évesek?	105
Zsolnai Anikó: Kötődési rendellenességek gyermekkorban	117

B127962